

ПІДХОДИ ТА НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ФОРМИ

На основі накопичених фольклористикою і лінгвістикою теоретичних знань і наукових фактів у статті методом ретроспективного аналізу здійснено загальну класифікацію підходів, напрямів і аспектів досліджень фольклорних текстів малої форми. Розглянуто структуру наукової картини вивчення фольклорних творів та доведено адекватність запропонованої парадигматичної схеми супорядності підходів, напрямів і аспектів їхнього дослідження. Показано, що будь-який відомий на теперішній час у лінгвістиці і фольклористиці підхід ґрунтується, зазвичай, на переважанні концептуальних положень структурного або функціонального загальнонаукових підходів. Зазначено, що простір смисломісткого насичення фольклорних текстів малої форми доцільно стратифікувати у вигляді космогонічної, соціо-антропологічної та психофізіологічної наукових картин, розширення яких відбувається шляхом прирощення поля альтернативних аспектів їхнього дослідження (типологічного, семіотичного, культурологічного, соціокультурного, когнітивного, прагматичного, психо-енергетичного, сугестивного та ін.). Наголошено на методологічній доцільності здійснення подібної класифікації результатів наукового пізнання інших мовленнєвих феноменів та систематизації у процесі їхнього дослідження підходів, напрямів і аспектів.

Ключові слова: фольклорні тексти малої форми, дослідження, наукова картина, класифікація, підходи, напрями, аспекти.

Постановка проблеми. У межах будь-якої науки, що розвивається, неминуче постає потреба систематизації вживаних її представниками теоретико-концептуальних засобів дослідження. Як правило, така потреба стає актуальною на стадіях переходу наукових пошуків у фазу активного розгортання міждисциплінарних досліджень. Саме на цій стадії свого розвитку і перебуває, на наш погляд, сучасна фольклористика.

Тому **метою** нашого дослідження є систематизація підходів, напрямів та аспектів досліджень фольклорних текстів малої форми.

Виклад основного матеріалу. Зародження фольклористики як науки, яка існує понад ста років, прийнято пов'язувати з широким напрямом у царині філософії, науки та мистецтва початку ХІХ ст., яке отримало назву романтизм. В ідеалістичній романтичній філософії того часу великої популярності набуло твердження, що історію народу визначає не воля окремих особистостей, а є прояв його духу як колективного творця [5, с. 304; 7, с. 777].

Існує думка [17; 19, р. 9-10], що Йоганн Готфрід Гердер (1744-1803) першим розробив концепцію народної сутності, сповненої захоплення і красномовства, та висловив ідею, що фольклор є її істинним відтворенням. Згідно з Й. Г. Гердером, фольклор слугує відображенням нації та віддзеркалює її “душу” настільки точно, що “войовнича нація оспівує подвиги, чуйна нація – любов. Кмітливі люди складають загадки, люди із уявленням придумують алегорії, символи, яскраві картини, нація, яка страждає, створює жорстоких богів” [2, с. 68-69].

Дещо інший погляд викладено у праці [18], де стверджується, що у послідовників романтичної концепції була гіпотетична, занадто відірвана від дійсності ідея про народ, яка полягала в романтично надмірно високій оцінці творчих здібностей людей. Однак авторка визнає, що концепція фольклору, яка була характерною для романтизму, полягала в тому, що фольклор є продуктом колективно створеної народної душі [18, р. 72-73].

Отже, в дев'ятнадцятому столітті, коли антиквари в Англії і філологи в Німеччині почали звертати особливу увагу на життя нижчих класів, фольклор став новою галуззю знання. У 1812 р. брати Яків та Вільгельм Грімм опублікували декілька томів зібрання усних народних оповідей та інтерпретацій німецької міфології. При цьому терміном, який вони використали на позначення цієї тематики, був “фольклор” (Folkskunde) [15, с. 1]. Тоді, 22 серпня 1846 р., англійський антиквар Вільям Джон Томс надіслав лист до журналу “Атенеум”, повідомляючи про нове слово “фольклор”, яке доречно застосовувати замість

громіздкого “популярні старожитності” [13, р. 59]. Термін прижився і довів свою цінність у визначенні нової галузі знання, але це також викликало плутанину й суперечки.

Взагалі наприкінці XVIII ст. і протягом перших десятиріч XIX ст. у багатьох європейських країнах проводилось активне збирання фольклорного матеріалу та були опубліковані численні зібрання народних казок і пісень: у Швеції Ер. Густав Гейер (Er. Gustav Geijer) та Арвід Август Афцеліус (Arv. Aug. Afzelius) опублікували у 1814 р. свою працю “Шведські народні пісні зі стародавніх часів” (*Svenska Folk-från Forntiden*); у Данії в 1817 р. Юст Матіас Тиле (Just Mathias Thiele) опублікував першу збірку датських казок “Зразки датських народних легенд” (*Prøver af Danske Folsagn*); брати Грімм зібрали колекції “Дитячих і сімейних казок” (*Kinder- und Hausmärchen*) (1812 р.) та “Німецьких легенд” (*Deutsche Sagen*) (1816 р.) тощо [6, с. 15]. Приклади можна взяти з історії майже кожної європейської країни. Навіть були засновані фольклорні товариства: Товариство фінської літератури в 1831 р., Естонське наукове товариство в 1838 р., Естонське літературне товариство в 1842 р. та ін. [18, р. 72].

З огляду на висловлене вище, однією з перших наукових шкіл фольклористики була міфологічна, яка оголосила фольклор результатом позасвідомої колективної творчості “народної душі” (брати В. і Я. Грімм у Німеччині, О. М. Афанасьєв, Ф. І. Буслаєв у Росії) [3, с. 32]. Отже, одним із напрямів розвитку романтичних ідей стала так звана міфологічна школа, яка протягом декількох десятиріч мала особливий вплив на фольклористику країн Центральної Європи. Одним із провідних представників міфологічної школи був філолог Макс Мюллер, який розробив “дивну” [18, р. 74] теорію походження міфів. Теорія ґрунтувалась на ідеї розвитку людської думки і мови. Він виокремлював чотири етапи в цьому розвитку: тематичний (період формування основ і граматичних форм мови), діалектичний (формування основних родин мов – арійської, семітської, тюркської), міфологічний (формування міфів) та народний (формування національних мов) [9, с. 9-13, 45]. Поява міфів пов’язувалась з явищем, яке він назвав “розлад мови” (*disease of language*), пояснюючи таким чином процес поступового затуманення первісного значення слова та набуття міфологічного [9, с. 16-17, 64-67].

Недивно також, що наприкінці XIX ст. у фольклористиці з’явилися нові теорії. У другій половині XIX ст. в європейській фольклористиці сформувався окремий напрям досліджень, концептуальною базою якого слугувала теорія самозародження сюжетів, або антропологічна теорія, яка пояснювала сюжетну подібність у фольклорі різних націй біологічною єдністю людського роду [19, р. 12]. У 1871 р. її відомий представник Е. Б. Тайлор опублікував свою працю “Первісна культура” (*Primitive Culture*) [11]. У багатьох відношеннях його книга вплинула на європейську фольклористику, оскільки, наприклад, і на теперішній час анімістична теорія Е. Б. Тайлора ще не забута. Теоретично більш важливою та дієвою була його концепція виживання, яка розкривала особливості культур, що втратили свою первісну функцію. Теорія виживання мала велику кількість видатних представників в Англії, зокрема Е. Ланга, Е. С. Хартленда, Е. Клода і Дж. Фрейзера, та здійснювала тривалий вплив на англійське тлумачення терміна “фольклор” [8, с. 562; 18, р. 74; 19 1987, р. 12-14]. Оскільки антропологічна теорія пояснювала схожість елементів (тем, мотивів, сюжетів) у фольклорі різних етносів безпосереднім наслідком подібності їхнього побуту та спільністю психічних законів духовної творчості людства, то низку її провідних положень покладено в основу сучасних уявлень фольклорної типології [3, с. 43].

У другій половині XIX ст. сферу дослідження міфів розширили представники школи порівняльної міфології, які на основі зіставлення результатів вивчення фольклору та мови індоєвропейських народів запропонували ряд специфічних методів їхнього вивчення. Відповідно до цих методів дослідження школи набули кількох автономних напрямів. Так, метеорологічна (або “грозова”) теорія пов’язувала походження міфів з атмосферними явищами. Солярна – вбачала в основі міфів первісні уявлення про небо, сонце і т. ін. При цьому вони виходили з переконання, що прадавньою релігією була релігія природи та обожнення її сил [8, с. 565-566]. Загальна солярно-метеорологічна концепція представників

школи порівняльної міфології, що в російських наукових колах отримала назву історичної школи [14, с. 18], була розроблена В. Ф. Міллером, який виокремив у епосі різні за давністю шари та відокремив історичні й побутові елементи від міфологічних [3, с. 38-39].

Наприкінці XIX ст. (50-70 рр.) виник також науковий напрям, названий пізніше теорією запозичення, або теорією міграції чи бродячих сюжетів [1, с. 205, 300-306]. В її основу була покладена ідея схожості багатьох фольклорних творів споріднених і неспоріднених народів Сходу й Заходу, яка підтверджувала можливість прямого або непрямого їхнього запозичення чи розповсюдження з одного або декількох витоків за рахунок поступового розвитку культурно-історичних зв'язків [3, с. 34]. Особливо продуктивно теорія запозичення спрацювала під час вивчення казок, у результаті її використання Т. Бенфей вперше окреслив картину культурного впливу Сходу на Захід [16, с. 643]. З часом на ґрунті поглиблення зазначеної теорії, що відбулося внаслідок дискусії, учасниками якої були Ф. І. Буслаєв, П. О. Бессонов, В. Ф. Міллер, О. М. Веселовський, виявилось, що автономно вона існувати не може, оскільки має враховувати національний і конкретно-історичний контексти [3, с. 36].

У цьому напрямку і продовжив розробку теорії міграції російський філолог О. М. Веселовський, який сформулював положення про виникнення фольклорних творів по причині схожості фольклорних творів різних етносів. Інакше кажучи, було з'ясовано, що розвиток фольклору доцільно розглядати як наслідок подібних спрямувань мислення представників різних етносів та безпосереднього запозичення [1, с. 155-165, 230, 246].

Першим кроком формалізації методів дослідження фольклорних творів, зробленим фінською школою на початку XX ст., слугував обґрунтований її представниками (Ю. Крон, К. Крон, А. Аарне та ін.) історико-географічний метод, науковим інструментарієм якого слугували хронологічні діаграми і географічні карти з позначеними на них шляхами міграції досліджуваних творів [15, с. 7-8]. Природним розвитком цього наукового напрямку стало виникнення у XX ст. таких нових методів формалізації результатів дослідження, як структурно-типологічний, історико-типологічний, структурно-семіотичний, логіко-семіотичний та ін. Важливим здобутком багатьох дослідників, які поділяли та поглиблювали концепції фінської школи, стало точне документування, класифікація та індексація ними опрацьованого фольклорного матеріалу [18, с. 78], що само по собі можна вважати підґрунтям подальшого системного розгляду фольклорних творів.

Особливої уваги заслуговує той факт, що в 50-60-х рр. XX ст. у фольклорних школах Західної і Східної Європи та Америки почав формуватися ряд провідних сучасних напрямів досліджень у фольклористиці. Серед них, насамперед, слід згадати структурний (В. Я. Пропп, А. Дандес, Е. Кьонгес-Маранда, Г. Л. Пермяков, Ю. І. Левін та ін.) і функціональний (У. Баском, Б. Малиновський, М. Грушевський та ін.) підходи, а також виникнення психоаналітичного підходу, ядром якого слугує актуальна і на сьогодні ідея існування архетипів (К. Г. Юнг). Унаслідок цього й розгорнулося притаманне для теперішнього часу інтенсивне системне опрацювання розмаїття проблем і питань пошуку зв'язків і закономірностей взаємодії елементів фольклорних творів окремих жанрів та між архетипами цих елементів у царині фольклорних творів.

Різномасштабність зазначеного наукового пізнання і стимулює відоме виникнення сучасних більш конкретних, зазвичай міждисциплінарних досліджень фольклорних творів як значущого явища людської культури. Завдяки цьому виникають соціологічна, історико-культурна, естетична, філологічна й теоретико-комунікативна концепції фольклорних досліджень, які набувають найбільшого поширення [5, с. 302]. Формується також наукова лінгвофольклористична школа, представники якої (Є. Б. Артеменко, С. Є. Нікітіна, О. Т. Хроленко та ін.) вивчають специфіку мови фольклору, аспекти синтаксичної та композиційної організації фольклорних текстів, особливості функціонування в них граматичних категорій, питання формування художніх засобів народно-поетичної мови і мовних (семантичних) констант фольклорного тексту, проблеми тлумачення значення фольклорного слова, виявлення його специфіки, складання словника мови фольклору тощо.

Оформлюється та поглиблюється комунікативний підхід до вивчення фольклору (С. Ю. Неклюдов, Б. М. Путілов, К. В. Чистов, Л. Дех та ін.), у межах якого його твори розглядаються не лише як особлива концептуальна й художня системи, але і як комунікативний процес [10, с. 42-43]. Стає реальністю те, що сучасна лінгвофольклористика найтіснішим чином пов'язується з когнітивною лінгвістикою, лінгвокультурологією, лінгвоконцептологією, теорією тексту, прагматикою, герменевтикою, теорією мовної комунікації тощо. При цьому ядро синтезу знань фольклористики складається переважно із надбань філології, етнографії та мистецтвознавства.

Викладені вище основні положення стислого огляду свідчать, що при всій неоднорідності й різноспрямованості альтернатив наукових пошуків нового, більш об'ємного знання щодо особливостей структурної побудови, функціонування та взаємодії засобів актуалізації існуючого різноманіття фольклорних творів представниками наук, які вивчають специфіку усної народної творчості, підходи, напрями й аспекти досліджень фольклорних текстів малої форми можуть бути чітко структуровані. У результаті проведеного у зв'язку з цим аналізу нами і була сформована відповідна їхня класифікація, наведена на рис. 1.

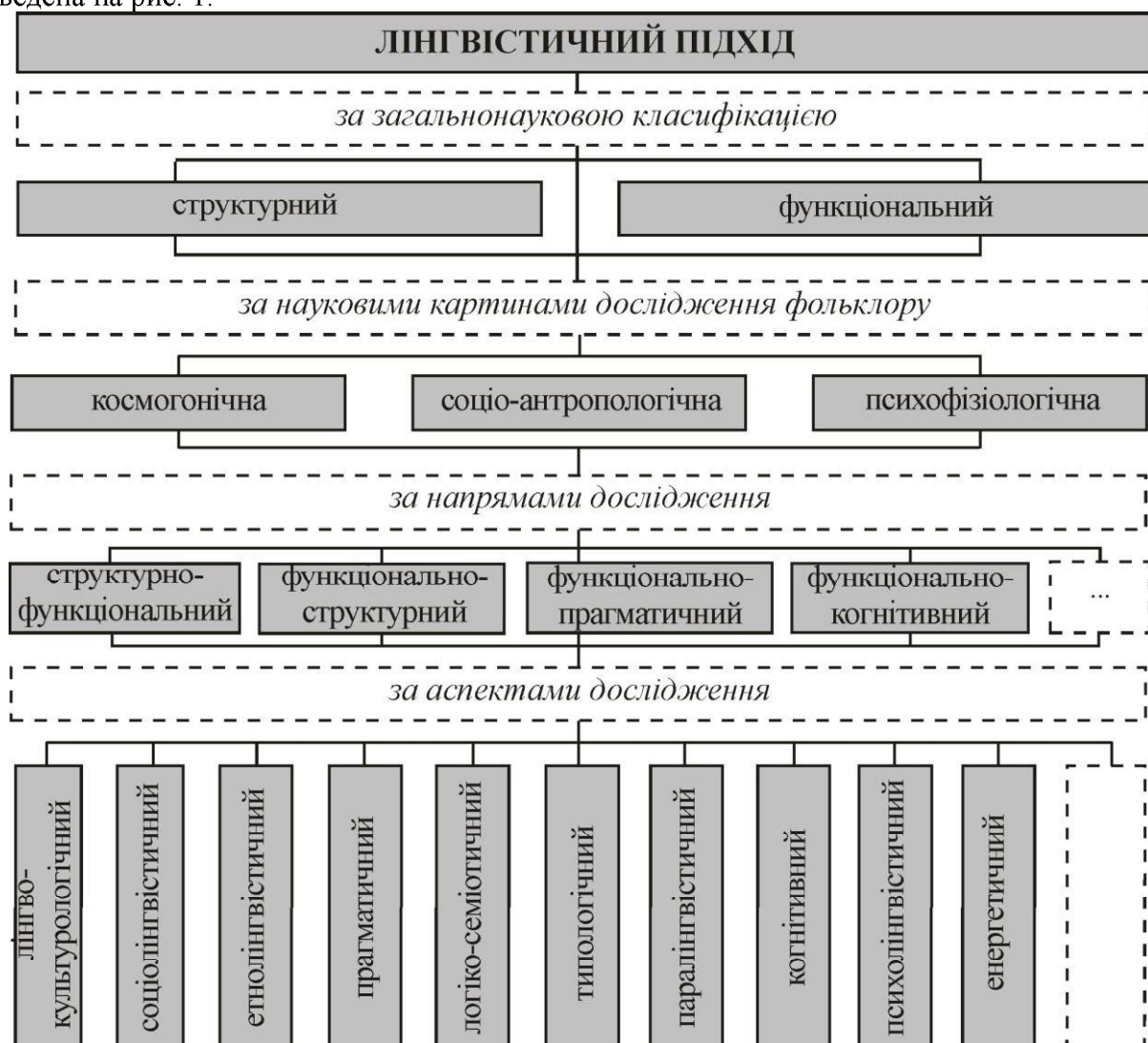

Рис. 1. Фрагмент загальної класифікації підходів, напрямів та аспектів досліджень фольклорних текстів малої форми

З класифікації видно, що домінантний нині лінгвістичний підхід ґрунтується, зазвичай, на переважанні концептуальних положень структурного або функціонального загальнонаукових підходів. Нами під час аналізу узагальненої картини результатів

досліджень міфів як вихідних фольклорних творів було доведено [12, с. 315-317], що простір їхнього смисломісткого насичення доцільно стратифікувати у вигляді трьох відповідних наукових картин: космогонічної, соціо-антропологічної та психофізіологічної. Зважаючи на це та відомий лінгвістам феномен функціонування у фольклорних творах різних за природою архетипних елементів (мотивів, ідей, фабул тощо), на другому ієрархічному рівні розглядуваної класифікації і розташовано ці картини.

Третій ієрархічний рівень охоплює розмаїття таких напрямів сучасних досліджень фольклорних текстів малої форми, як структурно-функціональний, функціонально-структурний, функціонально-когнітивний, функціонально-прагматичний, функціонально-енергетичний, структурно-семантичний, структурно-типологічний, структурно-морфологічний тощо. Знання, здобуте у межах реалізації цих напрямів, і трансформується науковцями в ту чи ту картину світу. Розширення наукових уявлень, а отже, й відповідних картин світу, відбувається шляхом поглиблення пошуку, забезпеченого постійним прирощенням поля альтернативних аспектів дослідження, до яких слід зарахувати культурологічний, соціокультурний, етнолінгвістичний, когнітивний, типологічний, семантичний, прагматичний, енергетичний, сугестивний, психолінгвістичний, логіко-семіотичний, теоретико-комунікативний, герменевтичний, психо-енергетичний та ін.

Висновки. Сформована таким чином класифікація добре узгоджується з методологічною логікою [4, с. 91-93] генезису наукового пізнання взагалі та прирощення лінгвістичного знання про особливості актуалізації фольклорних текстів малої форми в тому сенсі, що найбільш опрацьовані аспекти дослідження з часом поповнюють наявні його напрями та відіграють роль підґрунтя виникнення нових наук лінгвістичного спрямування.

Сподіваємося, що наведена в цій статті класифікація стане у пригоді лінгвістам у процесі термінологічного визначення рівня вживаних або обґрунтованих ними концептуально-теоретичних передумов досліджень під час формулювання їхньої наукової новизни та теоретичної значущості.

Список використаної літератури

1. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / Александр Николаевич Веселовский / Составитель, автор комментария В. В. Мочалова. – М. : Высшая школа, 1989. – 405 с.
2. Гердер И. Г. Избранные сочинения / Иоганн Готфрид Гердер; [сост. В. М. Жирмунский]. – М., Л. : Гос. изд-во художественной литературы, 1959. – 392 с.
3. Зуева Т. В. Русский фольклор : учебник для высших учебных заведений / Т. В. Зуева, Б. П. Кирдан. – М. : Флинта: Наука, 2002. – 400 с.
4. Клименюк О. В. Технологія наукового дослідження : [авторський підручник] / Олександр Валеріанович Клименюк. – К.-Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. – 308 с.
5. Культурология. XX век : энциклопедия : в 2-х т. / [гл. ред., сост. и авт. проекта С. Я. Левит; отв. ред. Л. Т. Мильская]. – СПб. : Университетская книга; Алетейя. – Т. 2: М-Я. – 1998. – 446 с.
6. Литературная энциклопедия: в 11 т. / [отв. ред. А. В. Луначарский]. – М. : Изд-во Ком. Академии. – Т. 3. – 1930. – 634 стб.
7. Литературная энциклопедия: в 11-ти т. / [гл. ред. А. В. Луначарский]. – М. : Худож. лит., 1939. – Т. 11. – 824 стб.
8. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [под ред. А. Н. Николюкина; Институт науч. информации по общественным наукам РАН]. – М. : НПК «Интелвак», 2001. – 1600 стб.
9. Мюллер М. Сравнительная мифология / М. Мюллер // Летописи русской литературы и древности / [пер. с англ. И. М. Живаго]. – М. : Типография Грачева и комп. – Т. 5. – 1863. – С. 3–122.
10. Сердюк М. А. Актуальные проблемы изучения фольклорных текстов // Вестник Тамбовского государственного университета. Серия Гуманитарные науки. – 2009. – Вып. 2 (70). – С. 42–45.
11. Тайлор Э. Первобытная культура / Эдуард Бернетт Тайлор; [пер. с англ.]. – М. : Политиздат, 1989. – 573 с.
12. Тараненко Л. И. Стратификация пространства результатов исследований мифов // В мире научных открытий. – Красноярск: Научно-инновационный центр. – 2013. – № 11.3 (47). – С. 308–318.
13. Dorson R. M. The Eclipse of Solar Mythology / R. M. Dorson // The Study of Folklore / ed. by Alan Dundes. – Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, Inc. – 1965. – P. 57–83.
14. Dorson R. M. Folklore in the Mordern World / R. M. Dorson // Folklore in the Modern World / ed. by Richard M. Dorson. – The Hague: Mouton. – 1978. – P. 11–52
15. Dorson R.M. Concepts of Folklore and Folklife Studies // Folklore and Folklife: An Introduction / ed. by Richard M. Dorson. – Chicago, L. : The University of Chicago Press, 1982. – P. 1–50.

16. Folklore : an Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art / [ed. by Thomas A. Green]. – Santa Barbara, Denver, Oxford : ABC-CLIO, 1997. – 892 p.
17. Forster M. Johann Gottfried von Herder [Електронний ресурс] // The Stanford Encyclopedia of Philosophy / ed. by Edward N. Zalta, 2008. – Режим доступу: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/herder/>.
18. Kõngäs-Maranda E. The Concept of Folklore // Midwest Folklore. – 1963. – Vol. 13, No. 2. – P. 69–88.
19. Simpson J. European Mythology / Jacqueline Simpson. – N.Y. : Peter Bedrick Books, 1987. – 144 p.

Одержано редакцією 20.01.14
 Прийнято до публікації 14.02.14

Аннотация. *Тараненко Л. И. Подходы и направления исследования фольклорных текстах малой формы*

В статье на основе накопленных фольклористикой и лингвистикой теоретических знаний и научных фактов методом ретроспективного анализа осуществлено общую классификацию подходов, направлений и аспектов исследований фольклорных текстов малой формы. Рассмотрена структура научной картины изучения фольклорных произведений и доказана адекватность предложенной парадигматической схемы соподчинения подходов, направлений и аспектов их исследования. Показано, что любой известный в настоящее время в лингвистике и фольклористике подход основывается, как правило, на преобладании концептуальных положений структурного или функционального общенаучных подходов. Отмечено, что пространство смыслодержательного насыщения фольклорных текстов малой формы целесообразно стратифицировать в виде космогонической, социо-антропологической и психофизиологической научных картин, расширение которых происходит путем приращения поля альтернативных аспектов их исследования (типологического, семиотического, культурологического, социокультурного, когнитивного, прагматического, психо-энергетического, суггестивного и др.). Подчеркнута методологическая целесообразность осуществления подобной классификации результатов научного познания иных речевых феноменов и систематизации возникающих в процессе их исследования подходов, направлений и аспектов.

Ключевые слова: *фольклорные тексты малой формы, исследование, научная картина, классификация, подходы, направления, аспекты.*

Summary. *Taranenko L. I. Approaches and directions in the study of small form folklore texts*

In the article on the basis of theoretical knowledge and scientific facts accumulated in folklore and linguistic studies as well as by means of application of retrospective analysis the author presents a general classification of approaches, directions and aspects for the research of small form folklore texts. The article outlines the structure of a scientific picture representing the results of folklore texts studies and proves the adequacy of subsequent paradigmatic scheme of the subordination of approaches, directions and aspects of their study. It also shows that any approach known in present-day linguistics and folklore is usually based on the predominance of conceptual provisions of structural or functional approaches. The author points out at the expediency of stratification of folklore texts conceptual space into cosmogonic, socio-anthropological and physiological scientific pictures, which, in their turn, can be expanded by alternative aspects of their research (typological, semiotic, sociocultural, cognitive, pragmatic, psycho-energetic, subliminal, etc.). The emphasis is laid on the methodological feasibility of such a classification of scientific knowledge of other speech phenomena as well as the systematization of approaches, directions and aspects occurring in the process of their research.

Key words: *small form folklore texts, research, scientific picture, classification, approach, direction, aspect.*

УДК 811.133.1:81'42

О. А. Тарасова

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ПЕЙЗАЖУ ФРАНЦУЗЬКОГО ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ П ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено дослідженню структури і способів представлення поетичної інформації у віртуальній реальності віршованого тексту, проблемам відбиття національної та авторської картин світу крізь призму мовної свідомості письменника. Об'єктом дослідження постає віршований текст представника французького поетичного дискурсу ХІХ століття П. Верлена